

Mirziyoyev Dönemi ile Hızlanan Özbekistan -Türk Dünyası Yakınlaşması

Alaeddin Yalçinkaya*

Giriş

Özbekistan tarihi, coğrafi, kültürel, ekonomik ve demografik özellikleriyle Sovyet sonrası Türk cumhuriyetlerinin merkezinde yer almaktadır. Birçok bakımdan Asya'nın kalbi durumundaki bu ülkenin komşularının Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan olduğu gerçeği dahi bu konuda önemli fikir vermektedir. Afganistan'ın Türklerle meskun kuzey bölgeleri yanında İran Türkistanı olarak da bilinen Horasan ile Özbekistan arasında Türkmenistan toprakları bulunmaktadır. Bu siyasi coğrafya yanında Özbekistan'ın nüfusu bölgedeki diğer Türk cumhuriyetlerinin toplamına yakındır. Buna karşın Bağımsızlığın ilk çeyrek asırlık döneminde, merkezi durumundaki Özbekistan, Mirziyoyev'in cumhurbaşkanlığına kadar Türk cumhuriyetleri olan komşularıyla bir anlamda izolasyon stratejisi izlemiştir.

Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bir bakıma kendiliğinden gerçekleşmiş, bununla beraber her bir cumhuriyetin kuruluş sürecinin doğal

seyri içinde gerçekleşmesi engellenmiştir. Küresel güçlerin jeopolitik bakımdan son derece önemli bu coğrafyayı kontrol etme stratejileri yanında Moskova'nın bölgede etkinlik kurma stratejileri yeni bağımsız cumhuriyetlerde radikal hareketler, terörist faaliyetler, sınır çatışmaları ve iç savaşlar olarak ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması aşamasında yaşanan Fergana olayları, renkli devrim ayaklanmaları, Andican katliamı ve her fırsatta yaşanan genellikle ABD destekli Vehhabi provakasyonları ile Rusya destekli Şii eylemleri, yönetimi sıkı tedbirler almaya zorlamıştır. Kuruluş döneminde birçok ülkenin yaşadığı, güvenlik tedbirleri kapsamındaki kısıtlamaların, hak ve özgürlükleri kullanma imkanlarının önüne geçmesi, bu merkez ülkede çok daha ileri düzeyde gerçekleşmiştir. İç istikrarın sağlanması yolunda hemen bütün komşularla sınırlar kapatılmıştır. Tarihi, etnik, kültürel gerçeklerin ötesinde yüzbinlerce insan sınır ötesindeki akrabalarıyla çeyrek asır boyunca görüşme imkanı dahi bulamamıştır. Esasen Sovyet döneminden miras kalan siyasi sınırlar, komşu ülkeler arasında her fırsatta uzlaşmazlık ve çatışmayı teşvik etmiş, bunu önlemek için Özbekistan diğer Türk cumhuriyetleri ile arasına bir anlamda demirperde çekmek zorunda kalmıştır.

Özbekistan'da Kerimov Dönemi İzolasyon Stratejisi

Daha Sovyetler Birliği dağılmadan 1989'da Özbekistan Komünist Partisi I. Sekreteri olan İslam Kerimov, ülkesinin bağımsızlığı ertesinde ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 2016'da vefatına kadar anayasa değişiklikleriyle görevini sürdürmüş, daha sonra Şevket Mirziyoyev seçilmiştir. Her ne kadar bağımsızlık, SSCB'nin dağılmasıyla gerçekleşmiş olsa da Çarlık döneminden itibaren yaklaşık yüz otuz yıldır Rusya'nın egemenliğinde olan ülkenin yeniden kuruluşu döneminde birçok sıkıntılar yaşanmıştır. Bu

(* Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, alaeddinyalçinkaya@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5553-314

sıkıntılarının temelinde Moskova'nın "Yakın Çevre" olarak adlandırdığı yeni bağımsız cumhuriyetler üzerinde yeniden etkinlik kurma politikası yanında diğer küresel güçlerin bölge üzerindeki rekabetleri yer almıştır. Sonuç olarak siyasi istikrarsızlıktan iç savaşlara uzanan sorunlar eksik olmamıştır.

Belirtmek gerekir ki yeni bağımsız devletler, genellikle izolasyon stratejisi uygulayarak komşularıyla ilişkilerini olabildiğince asgari düzeyde tutarlar. Bağımsızlık öncesinde ilişkilerin yoğunluğu veya türü, yeni dönem siyasi şartlarına uyumda bu stratejiyi daha tercih edilebilir kılmaktadır. Bu anlamda izolasyon, bağımsızlık ve ülke güvenliğinin başta gelen koruyucusu olarak görülmektedir. Bu stratejinin izlenebilmesi için ülkenin ekonomik bakımdan kendine yeterli olması şartını da Özbekistan önemli ölçüde sağlamaktadır (Arı, 2017: 247). Aşağıda özetle temas edileceği gibi Özbekistan, her ne kadar resmen böyle bir strateji ilan etmemişse Kerimov dönemi genel stratejileri bu sonucu ortaya koymaktadır. Öte yandan Özbekistan'ın komşusu Türkmenistan ise Sürekli Tarafsızlık stratejisini benimseyip bunu BM zemininde tescil ettirerek diğer ülkelerle askeri ve siyasi ittifakları farklı bir şekilde önlemenin çaresine bakmıştır. Bu anlamda etnik ve coğrafi bakımdan çok daha yoğun bir şekilde Rus etkisine açık olan Kazakistan ise aynı dönemde doğal olarak Rusya yanında ABD, AB, Çin ve diğer batılı ülkelerle olabildiğince yoğun ilişkiler kurup ülkesinde yatırımları teşvik ederek bir küresel gücün nüfuz bölgesi olmayı önlemeye çalışmıştır.

1990'ların çalkantılı yıllarından sonra Özbekistan, ortak sınırları bulunmayan Rusya yerine ABD ile ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Bu süreçte BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) içinde 1997'de GUAM katılarak ABD yanlısı bu örgütün isminin 2005'e kadar GUUAM (Georgia-Ukraine-Uzbekistan-Azerbaijan-Moldova) üyesi olarak kalmıştır (Yalçınkaya ve Güzel, 2021: 116) 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin bölgede-

ki varlığını artırdığı dönemde bu ülkeye askeri üs vermiştir. Bununla beraber ABD destekli renkli devrimlerin 2004'de Özbekistan'a da sıçramasıyla bu örgüt girişiminden ayrılmıştır (Bozkurt, 2006:131). Bu dönemde Özbekistan'ın 1996'da başlayan Şanghay Beşlisi'nin 2001'de Şanghay İşbirliği Örgütü haline gelmesiyle üye olması, Rusya öncülüğündeki Avrasyacı örgütlerle işbirliği de genellikle ihtiyat ve tereddütlü olarak gerçekleşmiştir.

Başta Türk ve İslam ülkeleri olmak üzere genellikle eski sömürge döneminden miras kalan böl, çatıştır, kontrol et, yönet benzeri politikalar, yeni bağımsız Türk cumhuriyetlerinin kuruluş sürecinde güvenliğin ön plana alınmasına sebep olmuştur. Bu cumhuriyetler arasında, Sovyet döneminde kasten sorunlu oluşturulan sınır anlaşmazlıkları, silahlı çatışmalar, etnik bölünmeler, en azından komşu ülkelerle arasında duvar örülerek işbirliği olabildiğince önlenmeye çalışılmıştır. Genellikle batı Avrupalı sömürgecilerden planlı bir şekilde miras bırakılan anlaşmazlık bağımsızlık sonrasında komşu ülkeler arasında uyumsuzluklara ve çatışmalara neden olmuştur. Aynı ülke içinde farklı etnik gruplar, suni olarak oluşturulan sosyal bölünmeler arasındaki çatışmalar, birçok devleti yönetilemez hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak eski sömürge ülkeleri arasındaki ticaret, üretim, seyahat, çalışma ve ulaşım gibi sektörler daha ziyade eski sömürgeci devletlerin "koruması" altında gerçekleşebilmektedir.

Sovyet sonrası Türkistan ve Kafkas cumhuriyetlerinde de söz konusu sınır uyumsuzlukları, anklav ve esklav bölgeleri veya ülke içinde yahut sınır ötesinde birbirini besleyen, tetikleyen etnik çatışmalar eksik olmamıştır. Bunun sonucu olarak yeni bağımsız devletler, ekonomik ve sosyal bakımdan geri kalırken güvenlik gerekçesiyle özgürlükler kısıtlanmış, halka yönelik baskılar artmıştır. Yaklaşık 26 yıl boyunca Özbekistan'ı yöneten Kerimov, 2016'da vefat edinceye kadar güvenlik ve sınır sorunları gibi gerekçelere dayanarak komşu Türk cumhuriyetlerine

karşı bir anlamda izolasyon stratejisini tercih etmiştir. Bu süreçte kendi ülkesinde de sıkı güvenlik tedbirleri uygulamak zorunda kalmıştır. Örneğin Özbekistan'ın bağımsızlığından kısa bir süre önce gerçekleşen, bir süre sonra KGB operasyonu olduğu kesinleşen Ahıska Türkleri'nin sebep olduğu olduğu iddia edilen eylemlerden sonra kanlı çatışmalar yaşanmıştır (Atila, 2015). Bunun yanında ülkede azınlık durumundaki Kırgız Türkleri'nden kaynaklandığı iddia edilen olaylardan sonra, Sovyet döneminde ve öncesinde fiilen birleşmiş iki bölge arasına tel örgüler çekilmiş, elektrikli kanallar inşa edilmiş, duvarlar örülmüş, her türlü geçiş yasaklanmıştır. Bu uygulamalardan sınırın her iki tarafında yaşayan halklar ekonomik olduğu kadar insani olarak büyük zarar çekmiştir. Özbekistan'ın diğer komşuları ve Türkiye ile olan ilişkileri de bu dönemde genellikle sorunlu olmuştur (Demirci, 2012).

Türk Cumhuriyetleri Arasında İşbirliğine Karşı Sömürgeci Engeller

Türk dünyası devletleri ve halkları arasında işbirliği ve dayanışmayı engellemek, sömürgeciliğin temel ilkesi durumundaki böl-yönet uygulamasının önemli alanlarından. Aynı ırka mensup Türk topluluklarının boy adlarını farklı milletler haline getirmek, Çarlık Rusyası'ndan itibaren ısrarla kullanılan yöntemlerindedir. Halbuki Hazar Denizi'nden Altay Dağlarına uzanan bölge Türk yurdu anlamına gelen "Türkistan" olarak hemen bütün dillerde kullanılmıştır. Buna karşın 1900'lerin başından itibaren bunun yerine ısrarla Orta Asya ismi kullanılarak, farklı Türk boyları arasında doğal olarak yerleşmiş olan ortak kimlik duygusu ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Sovyet sonrası Türk cumhuriyetlerinin anlaşmazlıkları, dış güçlerin nüfuz mücadelesi dışında da doğal olarak bulunabilir. Bununla beraber günümüzde anlaşmazlık nedeni bir çok sorun kasıtlı olarak SSCB dönemin-

den miras olarak bırakılmıştır. Bunların başında anlaşmazlıkları sürekli hale getiren sınır belirsizlikleri, anklav-esklav sorunları, hemen her cumhuriyette komşu ülke kimliğine sahip halklar bulunmaktadır. Bu gibi konular her bir devletin Sovyet sonrasında gündeme gelen ulus-devlet haline gelme çabaları karşısında engel teşkil oluşturmuştur. Özellikle sınır uyuşmazları ve etnik çatışmalar her vesile ile kullanılmıştır. Bu durum komşu devletlerin sağlıklı ve çok boyutlu işbirliğini önemli ölçüde engellemiştir. Türk halkları arasında müşterek ve zengin kültür, dil, din ve tarih mirası bulunmasına karşın Sovyet döneminden kalan etnik çatıştırmaya politikaları ve bunun sonucu ortaya çıkan biz-öteki ayrılığı, jeokültürel parçalanmaya yol açmıştır. Bu süreçte Özbek, Karakalpak, Kırgız, Kazak, Türkmen, Uygur ve Tacik toplulukların iç içe yaşadığı alanlar, siyasi sınırlar açısından ayrılmaya gidilmiştir. Her bir devletin kendi bölgesindeki milli kimlik ve egemenlik alanlarını kurma gayretleri, karşılıklı kaygıların ve güvenlik endişelerinin kaynağını oluşturmuştur (Sancak, 2002: 142). Bunun yanında Bolşevik İhtilalinden itibaren ateist eğitim temelli politikalar, Müslüman Türk halklarının, ortak kültür, kimlik ve medeniyet duygularını da yok etmiştir. Bağımsızlık sonrasında bu yokluğun telafisi için birçok girişimler söz konusu olduğu halde genellikle Vehhabi veya Şii görünümlü istihbarat örgütleri provakasyonları, dini eğitimi ve İslamı yaşamayı baskı altına alma yönünde gerekçeler oluşturmuştur.

Özbekistan'ın Jeopolitik Konumu

Özbekistan, yeni bağımsız Türk devletleri içinde coğrafi olarak en büyüğü olmadığı halde nüfusu ve jeopolitik özellikleriyle birinci sırada yer almaktadır. Türk cumhuriyetlerinin merkezinde yer alan bu cumhuriyet, Kırgızistan ve Tacikistan dağlarından doğan ırmaklardan oluşan Amuderya ve Sıriderya nehirleri arasında uzanan toprakların büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Sınır komşuları ise yukarıda belirtildiği gibi Kaza-

kistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan cumhuriyetleridir. Öte yandan nüfus olarak, bölgenin en homojen ülkesi durumundadır (Rashid, 1994: 81). Buna karşın Afganistan dahil bütün komşularında önemli miktarda Özbek nüfusu bulunup, kendi ülkesinde de bu komşulara adını veren etnik gruptan vatandaşları bulunmaktadır.

Güvenlik öncelikli politikaların temelinde kuruluş yıllarında yaşanan iç politik gelişmelerin de önemli katkısı bulunmaktadır. 1 Kasım 1990'da, Özbekistan Yüksek Sovyeti, mevcut Bakanlar Kurulu'nu lağvederek hükümet yetkilerini Kerimov'un oluşturduğu bir kabineye geçirmiştir. 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, 29 Aralık 1991'de yapılan referandum ile bu statüsü onaylanmıştır (Kodaman-Birsel, 2006: 413-442). Güvenlik kaygıları başta olmak üzere siyasal endişeler nedeniyle ülkede muhalefet partileri konusunda sorunlar yaşanmıştır. Önde gelen muhalefet partileri Erk ve Birlik Partileri yasaklanmış, yöneticileri Muhammed Salih ve Abdurrahim Polatov ülke dışına çıkarılmıştır. İslami Rönesans Partisi ile Adolat Partisi'nin varlığına son verilmiştir. Daha sonra kurulan birçok partinin faaliyetlerine benzer şekilde son verilmiştir (Library of Congress: 2007). Özbekistan'da gerek iç politikada Kerimov kontrolündeki partilerin dışında muhalefet partisinin bulunmadığı iç siyasal düzen gerekse komşularla izolasyon stratejisi Kerimov'un vefatına kadar devam etmiştir.

Belirtmek gerekir ki Özbekistan'ın batı komşusu durumundaki Türkmenistan'ın bağımsızlık ilanı ile ilk devlet başkanı olan Türkmenbaşı'nın vefatı ertesinde yeni yönetim onun bir çok izlerini silmiştir. Buna karşın Türkmenistan'ın sürekli tarafsızlık stratejisi halen devam etmektedir. Bununla beraber Türkmenbaşı sonrasında ülke, Rusya'ya daha fazla yaklaşmıştır. Doğu komşusu Kırgızistan ise bütün iç çatışmalar, renkli devrimler ve dış müdahalelere karşın demokratik kuraları sürdürmeye çalışmakta, hükümet seçimlerle el değiştirmektedir. Kerimov'un yaklaşık

27 yıl boyunca istikrar öncelikli politikalarıyla devlet kurumlarının yerleştiği, güvenlik sorunlarının bir dereceye kadar çözüldüğü, böylece yeni dönemde hak ve özgürlüklere öncelik verildiği bir dönemin başladığı izlenimi ortaya çıkmıştır.

Mirziyoyev Dönemi ile Önemli Değişiklikler

2016'da Kerimov'un vefatından sonra cumhurbaşkanı seçilen Mirziyoyev, Kerimov döneminde de önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamı idi. Yeni dönem komşu ve bölge ülkeleriyle ilişkilerin gelişmesinde, önemli ölçüde kuruluş dönemi problemlerinin ortadan kalktığı gerçeği de dikkate alınmıştır. Başta Türkiye olmak üzere Mirziyoyev yönetimi, bölge ülkeleri arasında iyi niyet ve karşılıklı fayda temelli ekonomik olduğu kadar siyasal ve kültürel işbirliği kanallarını geliştirmiştir. Daha önce kurulmuş olan bölgesel ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini ülkenin ve toplumun huzur, güven ve refahı istikametinde tesis etme girişimlerini başlatmıştır. Bu kapsamda Özbekistan'ın Türk Konseyi'ne (Türk Keneşi) katılma kararı son derece önemlidir (Zorlu, 2018). Özbekistan'ın sosyo-ekonomik özellikleri itibarıyla Türk cumhuriyetleri içinde önde geleni olduğu ve yeni bağımsız cumhuriyetlerin merkezinde yer aldığı dikkate alındığında olumlu yöndeki bu strateji değişikliği son derece önemlidir. Bu anlamda merkezde bulunan ülkenin izolasyon stratejisi diğerlerinin de önemli ölçüde bu politikanın etkisinde kalmasına yol açmıştır.

Daha Sovyetler Birliği dağılmadan Özbekistan'ın başına geçen ve yaklaşık 27 yıl boyunca ülkeyi yöneten Kerimov'un Eylül 2016'da vefatı, bölge, Türk dünyası ve uluslararası politika açısından önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü yukarıda işaret edilen gerçekler dikkate alındığında Özbekistan'ın iç ve dış politik tercihlerinin bölge politikaları ve Türk dünyası açısından son derece etki-

li rolü bulunmaktadır. “Cenaze merasimini organize eden, koltuğu devralır” uygulaması, Özbekistan’da da söz konusu olup Kerimov’un başbakanlığını yapan Şevket Mirziyoyev bu merasimi yönetmiştir. 4 Aralık 2016’da yapılan seçimler sonucu ülkenin yeni cumhurbaşkanı olmuştur.

Mirziyoyev’in cumhurbaşkanlığı, Özbekistan için yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. Kerimov, Türk Konseyi gibi bölgesel işbirliği girişimlerine karşı mesafeli bir siyaset izlemekteydi. Yeni dönemde bu siyasetin değişmesi, bölgenin diğer aktörleri gibi Özbekistan’ın kazançlı çıkmasının yolunu açmıştır. Mirziyoyev cumhurbaşkanlığının ilk döneminde köklü değişimlere başvurmaya gerek duymadan halkın sosyal sorunlarını çözmeye yoğunlaşmış, komşu ülkelerle başta ekonomik olmak üzere diğer ilişkilerini güçlendirmeye öncelik vermiştir. Dış politikada ise başta sınır kapılarının hemen bütünüyle kapanmış olduğu Kırgızistan başta olmak üzere diğer komşu Türk cumhuriyetleri ile ilişkileri geliştirme sürecini başlatmıştır.

Kırgızistan, Özbekistan’ın kuzey doğusunda yer alan komşusu olup 1099 km’lik ortak kara sınırına sahiptir. Kırgızistan’ın beş milyon civarındaki nüfusunun %14.9’u Rus, %14.2’si Özbek ve %60’a yakını Kırgız’dır. Bağımsızlık sonrası başta renkli devrimler gibi birçok sebeple ülkede istikrar sık sık bozulmuştur. Kırgızistan’da bulunan Rus ve Özbek azınlığın varlığı, zaman zaman ülkede istikarı bozan etnik gerginliklere yol açmıştır. Özbekistan ile Kırgızistan arasında, bağımsızlıktan sonra büyük sorunlar yaşanmıştır. Yaşanan terör olaylarından sonra Kırgız köyleri, Özbek uçakları tarafından bombalanmış ve iki komşu Türk cumhuriyeti savaşın eşiğine gelmiştir. Sovyet döneminin kasıtlı idari yapılanmasının sonucu olarak Özbekistan-Kırgızistan’ın Fergana Vadisi sınırında etnik dağılım özellikle yönetilemez hale getirilmiştir. Kırgızistan toprakları içerisinde bulunan Oş ve Celalabat’ta oldukça fazla

Özbek yaşamakta olup Özbekistan içinde ise Kırgız nüfus bulunmaktadır.

Mirziyoyev, politik nezaket gereği görevinin Kerimov’un başlattığı reformları sürdürme ve kalkınma yolunda devam olduğunu açıkladığı halde bu dönemin belirgin tarafı “izolasyonizm” yanlısını terketme olduğu görülmektedir. Daha ilk yıllardan itibaren komşuları Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile dostluk temelli, yapıcı siyaseti sürdürmeye sadık kalacağını belirtmiştir. Kerimov döneminde, Özbekistan’ın komşularla ilişkiler asgariye indirilirken ülke bir bakıma bölgenin istikrar adası haline gelmiştir. Bunun bedeli olarak diğer Türk cumhuriyetleriyle araya duvar örülmüş ekonomik ve kültürel gelişme bu politikadan son derece olumsuz etkilenmiştir. Eylül 2016’dan sonra ülkeyi yöneten Mirziyoyev, uluğanüstü hal uygulamalarına son vererek ülkenin zenginliklerini öncelikle komşularıyla paylaşarak bölge için büyük bir sinerji kaynağı oluşturmuştur.

Aşağıdaki başlık listesi AVİM sitesinden edinilen haberlerden derlenmiştir. Bu başlıklar, Kerimov’un vefatından itibaren Özbekistan konusundaki yaklaşık bir yıllık haberlerden derlenmiştir. 2022’ye gelinceye kadar bu tür haberler artarak devam etmiştir. Belirtmek gerekir ki ilk bakışta sıradan olan bu gelişmelerin haber haline gelmesi dahi, iki dönem arasındaki derin farkın varlığına delalet etmektedir. Bu başlıkların herbirinin Türk dünyası açısından son derece önemli ekonomik, siyasal, kültürel ve stratejik boyutları sözkonusudur. Bunlardan bazıları (avim):

- Özbekistan ve Türkmenistan arasında 250 milyon dolarlık iş alanları kapsamında 32 anlaşma imzalandı.

- Özbekistan ve Tacikistan arasında yaklaşık 26 yıl aradan sonra ilk otobüs seferleri başladı.

- Özbekistan ve Kırgızistan, aralarındaki sınır ihlallerinde silahlı müdahaleyi

kaldırdı. (Mesela bir Kırgız Özbekistan'a geçmek isterken Özbek polisleri tarafından öldürülmüştür. Kırgız görevliler ise Kırgızistan'da iken öldürüldüğünü savunmuşlardır. Bu durum dört dörtlük bir KGB, MOSSAD veya CIA gibi istihbarat örgütü operasyonuna işaret etmektedir. Ancak bir sonraki haber bütün provokasyon planlarını altüst etti):

- Özbekistan ve Kırgızistan başbakanları sınır olayını telefonla görüştü! (Çünkü önceki dönemlerde bu gibi gelişmelerle ipler kopar, yıllarca sürecek çatışma süreci başladı)

- Kırgızistan Başbakanı Sapar İsakov, Özbekistan'ı ziyaret etti (Halbuki beklenen süreç, krize yol açabilecek Kırgız vatandaşının Özbek görevlilerce öldürülmesi hadisesi üzerine ziyaretin iptal edilmesiydi).

- Özbekistan ile güney komşusu Tacikistan arasında vizesiz seyahat anlaşması imzalandı.

- Kazakistan'da "2018 Özbekistan Yılı" etkinlikleri düzenlendi.

- Özbekistan, Afganistan'daki barış sürecinde daha aktif rol almak istediğini beyan etti (Önceki dönemde sorunlu komşu ile sınırlar kapatılır, ülkeye etkilerini azaltmak için olabildiğince güvenlik tedbirleri artırılarak vatandaşın yaşama alanı baskı altına alınır).

- Özbekistan'da tutuklu bulunan muhalif gazeteci Rozimuradov 19 yıl sonra serbest bırakıldı.

- Özbekistan'da insan hakları alanında iyileştirmeler için büyük adım atıldı.

- Özbekistan, yıllardır atıl bulunan onlarca yeni maden ocağını işletmeye hazırlayacak (Önceki dönemde yönetimin yoğun güvenlik politikaları, sosyo-ekonomik iyileştirmeleri geri plana itmiştir).

- Özbekistan ile Kazakistan arasında askeri ve teknik işbirliği anlaşması imzalandı (orduların ortak tatbikatını da öngören bu tür bir anlaşma iki komşu Türk cumhuriyeti tarihinde ilk).

- Türkiye ve Özbekistan'ın Afganistan'da görevli özel temsilcileri Ankara'da bir araya geldi.

- Özbekistan'da yargı veya mahkumiyet sürecinde bulunan 18 bin kişi "aşırı laikçi dini gruplarla bağlantısı olanlar" listesinden çıkarıldı.

- Özbekistan ve Kazakistan, iletişim alanında işbirliğini geliştirmeye karar verdi, habercilikte tek ses olacak.

- Türkiye'den işadamları Özbekistan'da; Türkiye-Özbekistan ticaret ve yatırım ilişkileri güçleniyor.

- Özbekistan'dan Türk vatandaşlarına vize muafiyeti kararı.

- Güvenlik-özgürlük açısından önemli bir pozisyon durumundaki Özbekistan Milli Güvenlik Servisi Başkanı görevinden alındı (Rustom Inoyatov, 1995'ten beri bu görevde idi!).

- Özbekistan'da yeni doğal gaz alanları bulundu ve bir kısmı daha önce keşfedilmiş olan Özbekistan'ın en büyük doğalgaz yatağında kuyu açma çalışmalarına başlandı.

- Özbekistan, "elektronik vize" için Azerbaycan'ı örnek almaya karar verdi (vatandaşların daha kolay seyahat hakkını kullanmaları yönünde önemli bir adım).

- Özbekistan ve Kırgızistan arasında gümrük vergisi tarih oluyor (İki ülkenin entegrasyonun ilk aşaması olan Serbest Ticaret Bölgesi girişimi).

- Özbekistan, Rus limanları yerine daha çok İran limanlarını kullanmaya karar verdi.

- Özbekistan'da İslam akademisinin kuruluşu gerçekleşti.

- Özbekistan, 2018 yılı itibariyle pamuk ihracatını durduracak (Böylece istihdamı artıracak, kendi tekstil sektörünü güçlendirecek, pamuğu işleyerek satacak!).

- Özbekistan, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattında yük taşımacılığı başlatıyor (Özbekistan'dan Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye'ye uzanan önemli bir entegrasyon aşaması).

- Özbekistan'ın güvenlik ve iletişim alanındaki ihtiyaç duyduğu ekipmanları ASELSAN ilk defa yapacak! Bu hususta onay çıktı, Özbekistan'a ihracat başlıyor.

- Özbekistan'da 10 yıl aradan sonra önemli bir ilk yaşandı (vakit namazı ezanları hopperlörle okunmaya başlandı).

- Özbekistan, savunma ihtiyaçları alanında Türk zırhlısını tercih etti.

- Kırgızistan-Kazakistan arasındaki krize Özbekistan'dan arabuluculuk girişimi (Bu gibi durumlarda genellikle başta Rusya olmak üzere bölge dışı, küresel güç unsurları devreye girer, krizi derinleştirme stratejileri izlerdi).

- Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki "su problemi" konusu çözüm yoluna girdi.

- Türkiye'nin Özbekistan ile yaşadığı TIR krizi çözüldü.

- Kırgızistan'ın Tarım, Gıda Sanayi ve Arazi Islahı Bakanı Nurbek Muraşev, Özbekistan'ı ziyaret etti; iki ülke arasında tarım alanında işbirliği anlaşması imzalandı.

- Kırgızistan'ın Özbekistan Büyükelçisi İbrahım Cunosov'un da katıldığı toplantılarda Özbekistan'a patates, maden gübreleri, pamuk tohumları ve buğday tedariki ile ikili ticaretin önündeki engellerin / kısıtlamaların kaldırılması müzakereleri başladı.

Bu başlıkların herbiri ayrı bir makale veya bildiri konusu olup, Mirzoyoyev ile başlayan gelişmelerden sadece bazılarıdır. Belirtmek gerekir ki bir kısmı belirtilen bu gelişmeler, her ne kadar iki komşu ülke arasındaki ilişkiler kapsamında haber değeri olmayacak türden gibi görülse de sözkonusu ülke bağımsızlık sonrası Özbekistan olunca son derece önemli hale gelmektedir. Bununla beraber bu tür gelişmelerin pusuda bekleyen sömürgeci provokasyonların oyunlarına kurban edilmemesi son derece önemlidir. Başta komşular olmak üzere Özbekistan'ın Türkiye ve Türk dünyası ile her alanda ilişkileri geliştirerek devam etmektedir. Mesela Özbekistan'ın birçok bakımdan sorunlu güney komşusu ile ilişkilerindeki şu haber başlığı önceki dönemde hayal bile eilemezdi: Özbekistan ile Tacikistan Ebedi Dostluk ve Müttefiklik Anlaşması İmzaladı (Özbekistan ile Tacikistan, 2022). Halbuki 2018'de 26 yıl aradan sonra ilk defa otobüs seferlerinin başlaması önemli bir olay olarak duyurulmuştu.

2020 ve 2021 yıllarında pandemiden kaynaklanan kısıtlamalara karşın Mirziyoyev ile başlayan bölgesel entegrasyon yolundaki ilerlemeler yanında temel hak ve hürriyetler kapsamında da önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

2009 Nahçıvan Antlaşması ile kuruluş süreci başlayan Türk Devletleri Teşkilatı'na Özbekistan, belirtilen anlaşmaya taraf olmayarak katılmamıştır. 2018'de Özbekistan bu örgüte üye olma talebinde bulunmuş ve 2019'da üyelik gerçekleşmiştir (Özbekistan).

Sonuç

Özbekistan'ın kurucu Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un 2016'da vefatı üzerine o zamanki Başbakan Şevket Mirziyoyev, ilgili mevzuat gereği devlet başkanlığı görevini uhdesine almıştır. Üç ay sonra seçimler gerçekleşmiş, Mirziyoyev Özbekistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Yaklaşık 27 yıl boyunca komşularıyla daha çok izolasyon

stratejisi uygulayan Kerimov'un son aylarında hoşgörü temelli yürüttüğü Kırgızistan ilişkilerinde yeni dönemde bir kırılma olmamıştır. Mirziyoyev yaptığı açıklamalarla hoşgörü temelli politikaları güvence altına almış, geçen süre zarfında Kırgızistan ile olduğu gibi diğer komşularıyla ve Türkiye ile de ilişkiler geliştirilmiştir. Türk cumhuriyetlerinin bir anlamda merkezinde yer alan, nüfus, ekonomik kapasite gibi yönleriyle önde bulunan Özbekistan, bağımsızlıktan itibaren komşu Türk cumhuriyetleri Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan yanında Azerbaycan ve Türkiye gibi ülkelerle de ilişkilerini oldukça düşük düzeyde tutmuştur. Bu politikaları daha çok güvenlik kaygılarına dayanmaktaydı. Buna karşın söz konusu kaygıları besleyen küresel güçlerin provokasyonlarının varlığı yeterince dikkate alınmamış bir anlamda bu provokasyonların gereği yerine getirilmiştir.

2016'dan itibaren Özbekistan'ı yöneten Mirziyoyev, her ne kadar Kerimov döneminin ikinci kişisi pozisyonundaki kişi olarak geçen dönemin icraatlarından sorumlu olsa da birçok alanda oldukça farklı politikaları uygulama alanına geçirmiştir. Mirziyoyev'in cumhurbaşkanlığı ile komşuları ve özellikle Türk dünyası ile ilişkiler, tarafların çıkarına olacak şekilde normal seyrine oturtulmuş, iyileştirilerek geliştirme stratejileri dikkat çekmiştir. Belirtildiği gibi Kerimov'un son dönemlerinde mesela Kırgızistan ile ilişkilerinde yumuşama istikametinde adımlar atılmıştır. Benzer ilişkileri diğer komşuları ve bölge ülkeleriyle kuran, geliştiren, sorunları öncelikle diplomasi yoluyla ve tarafların çıkarlarına uygun şekilde çözüme yollarını bulmaya çalışan Mirziyoyev'in bu başlangıcı geçen 7 yıllık süre zarfında çok daha etkin ve verimli hale getirmiştir. Bu yönüyle genel olarak eski sömürgecilerin az gelişmiş ülkeler için uyguladığı "komşularıyla çatışma/kopukluk" stratejisi Türk dünyasının merkezi durumundaki Öz-

bekistan tarafından sonlandırılma sürecine girmiştir.

Kaynakça

Arı, Tayyar (2017), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul, Alfa Yayınları.

Atila, A. (2015), <http://old.qha.com.ua/tr/roportajlar/surgunun-71-yilinda-catisma-ortasinda-ahiska-turkleri-vatan-ariyor/140620/> 04.06.2022

Avim, <https://avim.org.tr/tr>

Bozkurt, G.S. (2006), "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi* 1 (1), 118-139.

Demirci, L. (2012), "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2), 33-69.

Kodaman, T. ve Birsal, H. (2006), "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2, Elazığ 2006, 413-442.

Library of Congress-Federal Research Division (2007), "Country Profile: Uzbekistan", <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Uzbekistan.pdf>

Özbekistan ile Tacikistan Ebedi Dostluk ve Müttefiklik Anlaşması İmzalandı (2022), <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avryasyadan/ozbekistan-ile-tacikistan-ebedi-dostluk-ve-muttefiklik-anlasmasi-imzalandi/6299169f01a30a2238c56e71> 05.06.2022

Özbekistan, <https://www.turkkon.org.tr/uye-ulkeler/UZ> 05.06.2022

Rashid, A. (1994), *The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?*, Oxford University Press, Zed Books.

Sancak, E. (2002), "Orta Asya Üzerine Güç Mücadelesi: Rusya ve Türkiye'nin Baskın Güç Olma İddiaları", *Geopolitics of Central Asia in the Post-Cold War Era: A Systemic Analysis*, Ed. Efeğil, E., Haarlem, 132-133.

Yalçınkaya, A. ve Güzel, M. (2021), "Bölgeselleşme Örnekleri Olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak-Yol", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 100-124.

Zorlu, K. (2018), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turk-kenesinde-yeni-bir-sicrama-ve-butunlesme-donemi/1245809> 04.06.2022